

Thomas Hobbes, *Leviathan* ve Barışçıl Bir Toplum ve Siyaset Felsefinin Temellendirilmesi¹

Doğan Göçmen

O ayrıca şöyle der: devlet hukuk felsefesi (*philosophia civilis*) söz konusu olduğunda, o, *De Cive* adlı kitabından daha eski değildir. Bu (...), onun *Leviathan*'ı da, itibarı çok kötü bir eserdir; bu son kitap yasaktı ve bu nedenle nadirdir. Onlarda toplumun ve hükümetin doğasına dair hala yaygın olanlardan daha sağlıklı düşünceler bulunmaktadır.

G. W. F. Hegel

Thomas Hobbes deyince toplum ve siyaset felsefesinin en kötü ve karamsar ve belki aynı derecede karanlık kişiliği gelir akla. Onun toplum ve siyaset felsefesi, sıkça “bellum omni contra omnes” ve “homo homini lupus” gibi itici tabirlerle özetlenir. Öyle ki; onun toplum ve siyaset felsefesini betimlemek için kullanılan bu tür her bakımdan kaba tabirlerle karşılaşan okur, modern siyaset felsefesinin en büyük kurucu isimlerinden olan Hobbes'a genellikle sırtını döner. Zira insanın doğasına ve toplumsal ilişkilerin niteliğine ilişkin bu kadar kaba ve indirgemeci bir yaklaşımdan öğrenecek çok fazla bir şey olamaz. Fakat böylelikle modern topluma hâkim güç ve iktidar ilişkilerini hemen her boyutuyla derinlemesine analiz eden entelektüel bir miras günümüz dünyasını anlamak için verimli kılmak yerine boşa bırakılmış olur. Bu kısa çalışmanın öncelikli amacı, bu tür yaklaşımların Hobbes'un toplum ve siyaset kuramının temel niteliğini kavramadığını göstermek. Böylelikle onun öğretisinin, adalet, savaş ve barış gibi konular üzerine yürütülen güncel tartışmalar için verimli kılınmasına katkıda bulunacağını umuyorum.

Hobbes, toplum ve siyaset felsefesini 1640 ile 1670 yılları arasında olgunlaştırıp formüle etti. Toplum ve devlet siyasetine ilişkin ilk eseri olan *Yasanın Unsurları, Doğal ve Politik*'ini (*Elements of Law, Natural and Politic*) 1640 yılında yayıma hazırladı.² Bizzat kendisinin hazırladığı *Leviathan*'ın

---

¹ Elinizdeki yazı, Ege Üniversitesi Felsefe Bölümü'nün 14-17 Mayıs 2014 tarihlerinde düzenlediği “Günümüzü Felsefe ile Düşünmek” başlıklı felsefe kongresine sunmak üzere hazırlanan “Thomas Hobbes, *Leviathan* ve Barışçıl Felsefi Düşüncenin Temellendirilmesi” başlıklı bildiri toplanan materyalden derlenmiştir. Konuya dair daha geniş bir çalışma önümüzdeki aylarda ayrıca yayımlanacaktır.

² Hobbes'un bu ilk eseri hiç yayımlanmadı. Sadece elyazması olarak dolaştırıldı. Kalemle alındıktan on yıl sonra, 1650 yılında *İnsanın Doğası (Human Nature)* ve *Politik Beden Üzerine (De Corpore Politico)* başlıkları altında iki ayrı yapıt olarak yayımlandı (1999).

Latince çevirisi ilk olarak 1668’de ve ikinci kez 1670 yılında yayımlandı.³ Hobbes, toplum ve siyaset felsefesini bu otuz yıl boyunca sürekli geliştirdi, değiştirdi ve derinleştirdi. Fakat, yaşamı onaylayan ve mümkün kılan, savaşı hep sakınabilecek ve barışı sürekli yeniden tesis edebilecek bir toplum ve siyaset kuramı arayışından hiç vaz geçmedi. Örneğin 1642 yılında yayımlanan *Yurttaş Üzerine (De Cive)* adlı eserinde yaratmış olduğu “Ölümsüz Barış” (*Immortal Peace*) kavramı, toplum ve siyaset felsefesinde “ebedi barış” kavramının yaratılmasına bu bağlamda bugüne kadar süren derin felsefi bir tartışmaya neden oldu (1983: 25). Hobbes, insanlığın karşısına tüm sonuçlarıyla savaş ve barbarlık ya da barış ve uygarlık ikilemini en açık ve radikal bir şekilde koyan bugüne kadar tek filozoftur. Savaş ve barış durumuna ve nedenlerine ilişkin farklı düzeylerde ve aşamalarda yaptığı ekonomik ve ahlaki, antropolojik ve politik, psikolojik ve kültürel ve sosyolojik bütünlüklü analizlerin çoğu ne yazık ki bugün hala son derece can alıcı bir geçerliliğe sahiptir. Bu nedenle C. B. Macpherson, *Leviathan*’ın Penguin baskısına yazdığı girişte Hobbes’un eserlerini kaleme almasının üzerinden geçen 3 yüzyılın onu bize daha da yakınlaştırdığını ileri sürer (1968: 9). Bu nedenle bu çalışmanın öncelikli amacı aynı zamanda Hobbes’un toplum ve siyaset felsefesine dair yaygın geleneksel kanının neden eksik ve yanlış olduğunu göstermektir.

Doğa Durumu, Herkesin Herkese Karşı Savaşı ve Mutlak Egemen

Hobbes’un *Leviathan*’da en son şeklini bulan toplum ve siyaset felsefesi çerçevesinde formüle ettiği mutlak egemen öğretisi çok farklı yorumlara neden oldu. Onun bu öğretilerine dair en olumlu yorumcular bile bu mutlak egemen öğretisi karşısında hep rahatsızlık duyar, onu yorumlamak konusunda zorlanır. Bu öğretiyi nereye koyacağı konusunda sıkça akla karayı seçer. Hobbes’un öğretilerini tarihsel olarak en doğru yerine koymaya çalışan C. B. Macpherson (1962), Iring Fetscher (1984: IX-LXVI), J. Bronowski ve B. Mazlish (2011: 279-308) ve A. P. Martinich (2013: 249-291) gibi yorumcular bile Hobbes’u mutlakiyetçi olarak tanımlamaktan geri durmaz. Fakat bu yaklaşımların Hobbes’un ortaya koyduğu kuramın kapsamını ve niteliğini yeterince kavramadığı kanısındayım. Hobbes bütünlüklü bir felsefi kurama ve dünya görüşüne sahiptir. Felsefi kuramıyla o, çağının bir insanlık hali betimlemesi ortaya koymaya çalışır. Bu betimlemesinde insanlık halini, herkesin herkese karşı yürüttüğü savaş, hâkim olan durum olduğu için, hastalıklı bir hal olarak betimler ve bu durumdan çıkış için, diğer bir deyişle hastalıklı insanlık halinin aşılabildiği “ölümsüz barış” durumuna kavuşulması için, iki boyutlu bir çözüm perspektifi sunar. Bunlardan ilki, kısa erimlidir ve ‘seninki olan ile benimki olan’ arasındaki ayrımı herkesin kabul edeceği bir şekilde gerçekleştirip mülkiyet ilişkilerini düzenleyerek, nedeni mülkiyet ilişkileri olan herkesin herkese karşı kıran kırana yürüttüğü savaşın fiziksel yıkıcılığını sınırlamak ve mümkünse engellemektir. Dayanılmaz savaş durumundan çıkılması için Hobbes’un geliştirdiği çözüm önerisinin ikinci boyutu savaşın ana kaynağı olarak belirlediği kıtlığın aşılabildiği bolluğun sağlanmasıyla gerçekleşecek sürekli barış durumunu kurmak. Fakat, görebildiğim kadarıyla yorumcular, Hobbes’un çözüm önerisinin daha çok mutlak egemenin hâkim olduğu ilk boyutu üzerine yoğunlaşır. Toplum ve siyaset felsefesine yerleştirmiş olduğu temel duruş bakımından “sivil toplum” perspektifini çoktan aşan “ölümsüz barış” perspektifini ilgilendiren ikinci boyutu pek dikkate almazlar.

---

³ *Leviathan*’ın 1668 ve 1670 yılların bizzat Hobbes tarafından yapılan Latince çevirisi ve yayımı ölçü alınır, Hobbes’un toplum ve siyaset felsefesi üzerinde 30 yıl boyunca çalıştığı ileri sürülebilir. Örneğin C. B. Macpherson ve Iring Fetscher gibi bazı Hobbes tarihçileri, Latince yayımın sadece üslup ve ayrıntıya dair değişiklikler içerdiğini ileri sürerek *Leviathan*’ın 1651 yılında yapılan İngilizce baskısını ölçü alma eğilimindedirler.

Hobbes, mutlak egemen öğretisini gerekçelendirirken üç adımlı mantıksal bir ilerleyiş izler. Bunlar; doğa durumu betimlemesi, bu durumun oluşmasının nedenleri, yol açmış olduğu mevcut ve potansiyel sonuçlar ve bu sonuçların ortadan kaldırılması için önerilen mutlak egemen.

Birincisi; Hobbes, *Leviathan*'ın 13. bölümünde doğa durumunu, herkesin herkese karşı sürekli savaş yürüttüğü bir durum olarak betimler. Bu sürekli savaş durumu nedeniyle herkes, mülkiyet ilişkilerinden kaynaklanan genel rekabet ortamının yaratmış olduğu dinamik sonucu sürekli bitmez bir güç biriktirme çabası içinde bulur kendisini. Bilindiği üzere Hobbes, *Leviathan*'ın 10. bölümünde neredeyse tüm insan ilişkilerini birer güç ve iktidar ilişkisi olarak betimler. Toplum içinde herkesin herkese karşı güç biriktirmesi, zorunlu olarak diğerlerini egemenliği altına almaya ve onların kişiliğinin efendisi olmaya çalışması anlamına gelir: ta ki kendisi için bir tehlike arz edecek kimse kalmayıncaya kadar (1839: 111; 2005: 93). Bu ise ancak birisinin herkesi kendi tahakkümü altına aldığı zaman mümkün olacaktır ki bu güç ve iktidar kavgasının son bulduğu anlamına gelmez. Herkes herkese karşı aynı çaba içindedir ve aynı zamanda toplum denilen bütün üzerinde de tahakküm kurmaya çalışır. O halde, herkesin herkese karşı sürekli güç ve iktidar kavgası, herkesin herkese karşı sürekli savaşı, hep yeni biçimler alarak devam eder. Hobbes, sürekli savaş durumunu ve zamanını “her bir insanın, her bir insana düşman” olduğu durum ve zaman olarak tanımlar (1839: 113; 2005: 94). Bu durumda kurulan tüm “dostluklar” da aslında birer diğerleri karşısında güç ve iktidar kazanmaya yaradığı sürece süren araçsal ilişkilerden başka bir şey değildir. Kısacası; herkesin herkese karşı sürekli savaş yürüttüğü bir durumda en zayıfından en güçlüsüne kadar herkes kurban olma, yani ölüm tehlikesiyle karşı karşıyadır hep. Bu bakımdan herkes eşittir.

Sürekli savaş durumu, insanlar topluluk halinde aynı mekânda yaşıyor olsalar bile, yani ortak bir habitasyon yaratmış olsalar bile, bu, onların ortak varlığının otomatikman toplum olarak adlandırılabilmesi ve ortak yaşamlarının kelimenin gerçek anlamında toplumsal yaşam olarak tanımlanabileceği anlamına gelmiyor. Bu nedenle sürekli savaş durumunun hâkim olduğu bir koşulda her şeyden önce adına layık bir “toplum” (*society*) olmaz. Zira herkes herkese düşmandır. Bu durumda doğal olarak “üretim” (*Industry*) olmaz ve bu nedenle ürünün (*fruit*) olup olmayacağı da kesin değildir. Üretimin olmadığı yerde yeryüzünün işlenmesi ve böylelikle bir kültürün ve uygarlığın yaratılması söz konusu olamaz (*Culture of the Earth*). Gemicilik (*Navigation*) ve uluslara arası ticaret mümkün değildir. Taşımacılık, araştırma ve yeryüzü bilgisi sağlanamaz. Doğa durumunda zaman kavramı, sanat ve edebiyat olmaz (1839: 113; 2005: 94). Herkesin herkese karşı savaş yürüttüğü bir durumda adaletle aykırı hiçbir şey olmayacaktır, çünkü doğru ve yanlış arasındaki ayırım ortadan kalkmış olacaktır. Bu durumda her araç mubahtır: “savaşta cebir ve hile iki kardinal erdemdir” ve orada “doğru ve yanlış, adalet ve adaletsizlik kavramlarının ... yeri yoktur (1839: 115; 2005: 96).” Dolayısıyla sürekli savaş halinde olan bir toplumda ahlak olmadığı gibi –çünkü böyle bir toplumda doğru ve yanlış ayırımı ortadan kalkmış olacak-, adalet de, adaletsizlik de olmayacaktır. Adalet duygusu ve yetisi, Hobbes’un doğru bir şekilde işaret ettiği gibi, savaş halinde yalnızlaştırılmış insanların sahip olduğu bir duygu ve yeti değildir. Bu ancak insanın kendisiyle barışık toplum içinde elde edebileceği bir yetidir (1839: 115; 2005: 96). Herkesin herkese karşı savaş yürüttüğü bir durumda hiç kimsenin emeğinin ürünü ve mülkiyeti garanti değildir, hiç kimsenin yaşamı güvenlikte değildir ve böylelikle özgürlük de yitirilmiş olur (1839: 111; 2005: 93). Sonuç olarak doğa durumunda, yani herkesin herkese yabancı olduğu, herkesin herkese karşı rekabet halinde olduğu ve savaş yürüttüğü bir durumda “sürekli şiddetli ölüm

korkusu ve tehlikesi” vardır ve “insanın yaşamı yalnız, fakir, pis, hayvanca ve kısadır (1839: 113; 2005: 94-95).”

İkincisi; Hobbes, yukarıda sergilediğim herkesin herkese yabancı olduğu, herkesin herkesle sürekli savaştığı durumu, doğa durumu olarak tanımlar. Bu durum, herkesin tek başına doğaya ve toplumda beraber yaşadığı herkese karşı tek başına varlık savaşı yürüttüğü bir durumdur. Bu durum, “salt doğa”nın (*meer nature*) insanı içine koyduğu, insanın özne olarak kendi gereksinimini ve iradesini, düşüncesini ve bilincini, yargı ve değerlerini içine katıp kendi için henüz değiştirip dönüştürmediği, yeniden düzenleyip kendi toplumsal kurumlarını kurmadığı bir durumdur. İnsanın, “sürekli şiddetli ölüm korkusu ve tehlikesi” ile karşı karşıya olduğu, “insanın yaşamının yalnız, fakir, pis, hayvanca ve kısa” olduğu bu durumdan çıkması gerekmektedir (1839: 113; 2005: 94-95). Hobbes bu yönelimiyle teolojik ve Aristotelesçi natüralist geleneğe aynı anda saldırır. Her iki gelenek de mevcut toplumsal düzenin, biri teolojik, diğeri doğa yasası açısından ebedi ve değişmez olduğunu ileri sürer. Bu iki gelenek karşısında Hobbes, toplumsal düzenin, insanın duygu ve düşüncesiyle bütünlüklü bir varlık olarak kavranıp onun barış içinde ve rahat yaşayabileceği bir şekilde gereksinimlerine göre yeniden kurulması gerektiğini ve bunun da mümkün olduğunu göstermeye çalışır. İşte, Hobbes, mutlak egemen kuramını, yukarıda işaret ettiğim iki boyutlu kurucu perspektif çerçevesinde, bu bağlamda formüle eder.

Üçüncüsü; Hobbes’un mutlak egemen kuramına dönünce, öğretisinin, doğa durumu betimlemesinin yanında en itici yanına dönmüş oluyoruz. Fakat, Hobbes’un epistemolojik gerçekçiliği dikkate alınırsa, burada söz konusu olan iticiliğin, Hobbes’un öğretisinin iticiliğinden değil, genelleştirip betimlediği gerçekliğimizin kendisinden kaynaklandığı görülecektir. Eğer Hobbes’un mutlak egemen öğretisinde itici yanlar var ise, bu, onun öğretisinin iticiliğinden değil, öğretisinde genelleştirerek betimlediği çağımıza özgü egemenin kendisinden kaynaklanmaktadır.

Hobbes’un mutlak egemen öğretisi, insanlığın içinde bulunduğu kendine ve amacına yabancılaşmış var olmak ya da olmamak durumuna bir yanıt olarak düşünülmüştür. Şöyle ki; Iring Fetscher, Hobbes’un sözleşme teorisinin geleneksel sözleşme teorilerinden radikal bir şekilde farklılaştığına işaret eder. Geleneksel sözleşme teorileri genellikle bir “hükmetme sözleşmesi” olarak formüle edilmiştir. Buna karşın Hobbes’un sözleşme teorisi bir “imtiyazlı kılma” sözleşmesidir. Geleneksel sözleşme teorileri iki boyutludur ve bir toplum sözleşmesi (*pactum associantionis*) ile hükmetme sözleşmesi (*pactum subjectionis*) arasında ayırım yapar. Bu sözleşmelerin özelliği, uyruk ve gelecek egemen arasında ayrıma dayanması ve egemene devredilen hükmetme hakkının elinden geri alınabilir olarak kurgulanmasıdır. Toplum sözleşmesiyle bağımsız bireyler bir politik beden (*corpus politicum*) yaratırlar ve hükmetme sözleşmesiyle topluluk ile geleceğin egemeni arasında karşılıklı yükümlülüklerin ve hakların belirlendiği bir sözleşme yapılı. Böylelikle egemen belirlenmiş olur. Hobbes’un sözleşme teorisi çerçevesinde ise toplum ve hükmetme sözleşmesi birbiriyle ayrılmaz bir şekilde birleştirilmiştir. Bu nedenle *Leviathan*’ın 18. bölümünde toplumsal ortak varlığın (*common-wealth*) kurulmasıyla aynı zamanda topluma yön gösterici temsilcinin ya da temsilcilerin belirlenmesinin de öngörüldüğünü görürüz. Zira toplum ancak yönünü bilebildiği oranda bir egemendir, yani yaşamı mümkün kılan ve muhafaza eden devasa varlıktır: *Leviathan* ya da diğer adıyla “ölümlü Tanrı”dır. Yoksa bu devasa varlık kendi kendisini yiyen bir canavara (*Behemoth*) dönüşür.

Hobbes, *Leviathan*’ın 18. bölümünde egemen için 12 maddeden oluşan bir haklar katalogu sunar. Bu hakların hepsinin ortak bir düşünce etrafında örüldüğünü görüyoruz. Buna göre egemenin çıkarı ve amacı ile birbirleriyle karşılıklı sözleşme yaparak çoğunluk aracılığı toplumsal

ortak varlığı kuran uyrukların çıkarı ve amacı arasında bir özdeşlik vardır. Yapılan sözleşmeyle azınlık çoğunluğa tabi olur. Bunun sonucu olarak toplumsal ortak varlığın (*common-wealth*) kurulmasına onay verenler de karşı olanlar da egemenin (bu tek bir kişi de olabilir, bir temsilciler meclisi de) tüm yargılarını ve edimlerini ta baştan kendi kararlarıymış gibi yetkili kılarlar. Öyle ki; egemenin yanlış karar vermesi, yanlış edimlerde bulunması, adaletsizlik yapması hiçbir şekilde mümkün değildir. Egemenin yetkilerinin elinden alınması, cezalandırılması veya ölüm cezasına çarptırılması mümkün değildir. Egemene sınırsız yetki veren kişiler sanki onun mülkiyetine girerler ve ancak egemen onların korumakla yükümlü olduğu yaşamlarını koruyamazsa, ona bağımlılıklarını yaşamlarını koruyabilecek başka bir egemenin lehine sonlandırabilirler. Eğer bir direniş hakkı söz konusu olacaksa, ancak bu çerçevede düşünülebilir. Bunun dışında ona kayıtsız şartsız bağımlıdırlar. Egemen, toplumsal ortak varlığın hâkim olan düşünce, öğreti ve inanç biçiminin ne olması gerektiğine ve hangi öğreti ve inançların barışçıl ortak yaşamı tehlikeye düşürebileceğine ya da onunla uyumlu olacağına karar verir. Mülkiyet haklarına açıklık getirir ve neyin ve ne kadarın herkesin kendisinin olduğunu belirler. Yargı hakkı, savaş ve barış konusunda karar verme hakkı aynı şekilde egemene aittir. Bu aynı zamanda toplumsal ortak varlığı dış saldırılara karşı savunma söz konusu olduğunda egemenin uyrukların yaşamı hakkında karar verme yetkisinin de olduğu anlamına gelir. Böylelikle egemen aynı zamanda ordunun başında olan en üst rütbeli generaldir. Egemen yukarıdan aşağıya, bakanlarını, danışmanlarını, yargıçlarını ve memurlarını hem savaş hem de barış durumunda belirler. Cezalandırma ve ödüllendirme yetkisi tamamıyla egemene aittir. Aynı şekilde vergi toplamak ve para basmak yetkisi egemenin elindedir. Egemenin gerçekten egemen olması ve elinde toplanan bu yetkileri yerine getirebilmesi için egemenin gücünün tüm uyrukların ortak gücünden daha fazla olması gerekir (1839: 159-170; 2005: 131-138). Aksi takdirde topluma hükmetmesi mümkün olmayacaktır. Toplumsal ortak varlığın (*common-wealth*) kurulmasıyla egemen güç ile sivil toplum arasında muazzam asimetrik bir güç ilişkisi oluşur. Bunu Hobbes son derece etkili bir şekilde şu cümlelerle ifade eder:

“Fakat insanlar barışı sağlamak ve böylelikle kendilerini korumak için toplumsal ortak varlık olarak adlandırdığımız yapay bir insan yaratmıştır; aynı şekilde *sivil yasa* denilen yapay zincirler yaratmışlar; onlar bu zincirleri karşılıklı sözleşmelerle bir tarafta egemen gücü verdikleri kişinin veya temsilciler meclisinin dudağına diğer tarafta kendi kulaklarına bağlamıştır (1839: 198; 2005: 156).”

Görüldüğü gibi egemen hem mutlaktır hem de hemen her uyuğun tüm yaşam alanını kapsayıcı bir şekilde kuşatmıştır. Hobbes yukarıda aktardıklarım egemen betimlemesini 17. yüzyılın ortalarında yaparken sanki bugün bildiğimiz yaygın ulus devletleri birtakım temel özellikleriyle öngörürcesine betimlemiştir.

Herkesin Herkese Karşı Savaşının Ana Kaynağı

Yukarıda sergilediğim Hobbes’un mutlak egemen betimlemesi genellikle salt normatif bir teori olarak Hobbes’a atfedilir. O bir yandan toplumun üzerinde gerçekten korku salan mutlak egemen teorisini savunur. Bunu yaparken feodal toplumun somut siyasi kurumlarına gönderme yapar, onlara doğrudan saldırır. Örneğin *Leviathan*’ın 18. bölümünde egemen gücün neden mutlak olması gerektiğini ve dolayısıyla güçler ayrımını neden ret ettiğini gerekçelendirirken o zaman artık son aşamasında olan feodal toplumun yapısından kaynaklanan İngiltere’de güçler ayrımının ne anlama

geldiğine işaret eder (1839: 168; 2005: 136-137). 17. yüzyılın ortalarında İngiltere’de güçler ayrımı tartışması, bugün genel olarak anlaşıldığı şekliyle yasama, yürütme ve yargı arasında kurumsal yetkilerin dağıtılması ve anayasa çerçevesinde belirlenmesi anlamına gelmiyordu. İç savaş yaşanan o günün İngiltere’inde güçler ayrımı demek, toplumda en başta ordu olmak üzere tüm toplumsal güçlerin ve yetilerin kral, Lordlar ve parlamento arasında ayrımı anlamına geliyordu. Eş deyişle o zamanın İngiltere’inde güçler ayrımı, bu güçler arasında parçalanmış toplumun süren iç savaşta kendi kendisini boğazlaması, kendi kendisini parçalaması anlamına geliyordu. Bu bakımdan Hobbes, formüle etmiş olduğu egemenlik kuramıyla dolaylı olarak feodal topluma tekabül eden parçalanmış toplum yapısını ve devlet biçimini de eleştirir. Hobbes’un savunduğu egemen artık feodal topluma tekabül eden egemen değildir. O halde, Hobbes’un, toplum ve siyaset felsefesi çerçevesinde savunduğu mutlak egemen teorisi, tarihsel açıdan savunulmaktadır. Bu nedenle onun mutlak egemen teorisi aynı zamanda zorunlu olarak belli bir tarihsel bir göreliliği içerir.

Hobbes’un mutlak egemen teorisi karşısında rahatsızlık duyanlar, genellikle toplumsal ortak varlığın ve mutlak egemen gücün kurulmasına gerekçe oluşturan insan doğası argümanını dikkate alırlar. Zira o, *Leviathan*’ın 13. bölümünde herkesin herkese karşı savaşına yol açan üç temel nedenin insanın doğasında bulunduğunu ileri sürer. Bunlar; rekabet, güvensizlik ve şan-şöhret düşkünlüğüdür. Bunlardan birincisi, kazanç, güvenlik, şan ve şöhret için mücadeleye iter. İlki, başkalarının malı ve mülkü, kişiliği, eşi ve çocukları üzerinde hâkimiyet kurmak; ikincisi kendi malını ve mülkünü, kişiliğini, eşini ve çocuklarını savunmak için; üçüncüsü, kendi kişiliğine doğrudan veya dolaylı olarak akrabalarına, arkadaşlarına, halkına karşı itibar sarsıcı saldırılara karşı şiddet kullanır (1839: 112; 2005: 94). Hobbes’un bu belirlemede insanın şiddet kullanma eğilimini insanın doğasına dayandırması, mutlak egemen gücün sonsuza kadar zorunlu bir kurum olarak düşünüldüğü izlenimi uyandırır. Oysa Hobbes Rönesans’ın hümanist ruhuna uygun olarak insanları güç ve yetileri bakımından eşit olarak tanımladıktan sonra, insanlar arasında kavga ve düşmanlıkları, insan doğasındaki birtakım içsel ilkelere dayandırmadan önce, görebildiğim kadarıyla yorumcuların şimdiye kadar pek dikkate almadığı kıtlık durumundan hareketle açıklar. Şöyle der Hobbes:

“Bu yetenek eşitliğinden amaçlarımıza ulaşma umudunun eşitliği doğar. Bu nedenle eğer iki insan, ikisinin birden sahip olamayacağı, *aynı şeyi arzu ederse*, düşman olurlar; ve amaçlarına giden yolda (ki bu, temel olarak kendilerini korumak ve bazen de zevk almaktır) birbirlerini yok etmeye veya hakimiyetleri altına almaya çalışırlar (1839: 111; 2005: 93; italikler bana ait).”

Burada Hobbes insanlar arası düşmanlığı onların dış ilişkilerine konu olan nesnelere durumundan hareketle açıklar -ki burada epistemolojik gerçekçilik ilkesinden hareket eder. Onların düşman olmalarına neden olan şey, sadece bir insanın sahip olabileceği *bir şeyi* birçok insanın birden arzu etmesidir. Söz konusu şeyden herkese arzusunu gerçekleştirmeye yetecek kadar bulunmadığı için aralarında o şey uğruna rekabet ve giderek düşmanlık başlar. Onların “amaçlarına giden yolda ... birbirlerini yok etmeye veya hakimiyetleri altına almaya” çalışmalarını başka türlü açıklamak mümkün değildir. Bu bir kıtlık durumudur. Gereksinim duyulan şeylerden herkese yetecek kadar bulunmadığı için insanlar arasında bu nesnelere uğruna rekabet ve sonunda da kavga olmaktadır kaçınılmaz olarak. O halde, insanlar arasında düşmanlığa ve kavgaya arzularını gerçekleştirmek için ihtiyaç duydukları şeylerin kıtlık olması yol açmaktadır.

Kıtlık yapay ve gerçek olabilir. Anlık ve geçici olabileceği gibi süreğen ve uzunca bir süre kalıcı da olabilir. Kıtlığın birçok farklı nedeni olabilir. Ama bunların hepsini belki de üç başlık altında toplayabiliriz: doğal nedenler, üretimden kaynaklanan nedenler ve piyasadan kaynaklanan nedenler. Doğadan kaynaklanan kıtlık, doğanın kendiliğinden gereksinim duyulduğu kadar üretememesinden kaynaklanır. Üretimden kaynaklanan kıtlık, üretim kapasitesinin sınırından kaynaklanır. Örneğin mevcut üretim araç ve gereçleriyle, yetenek ve becerileriyle herhangi bir şeyden saatte sadece 10 adet üretilabiliyorsa ve söz konusu şeyden, söz gelişi, 20 adet gerekiyorsa, ortada üretimden kaynaklanan bir kıtlık durumu var demektir. Piyasalardan kaynaklanan kıtlık durumu, üretim araçlarının ve ürünlerin bazı ellerde birikmesi sonucu piyasalarda toplumun bir kesiminin toplumun diğer kesimi üzerinde mutlak tekelinin oluşmasından kaynaklanır. Hobbes'un yukarıda betimlediği kıtlık durumu geneldir ve dönemi bağlamında düşünülürse bu nedenlerin hepsini birden kastettiğini pekâlâ ileri sürebiliriz. Fakat, "herkesin herkese düşman" olduğu durumun sonucunu betimlerken, yukarıda aktardığım gibi, bu durumda çalışmanın (*Industry*) ve kültürün (*Culture of the Earth*) yokluğunu, eş deyişle üretimden kaynaklanan kıtlığı vurgulamayı yeğlemektedir. Kurulacak olan toplumsal ortak varlık (*common-wealth*), her şeyden önce bilgiyi, çalışmayı, kültürü ve sanatı mümkün kılmalıdır. Belirlenecek olan egemenin görevi bunun koşullarını sağlamaktır. Üretimden kaynaklanan kıtlığın aşılması aslında aynı zamanda doğadan ve piyasalardan kaynaklanan kıtlığın aşılması için gerekli önkoşulların oluşmasını da sağlayabilir. O halde, Hobbes, doğa durumundan çıkılması için kurulmasını önermiş olduğu toplumsal ortak varlık (*common-wealth*) ile herkesin herkese karşı savaşının en temel nedeni olan kıtlığı ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Bu, çok arzulanan "ölümsüz barış"ı tesis etmenin de önkoşulunu sağlayacaktır.

İki Boyutlu Barış Perspektifi

Hobbes'un toplum ve siyaset felsefesinde saklı olan bu "ölümsüz barış" perspektifi yeterince dikkate alınmaz. Yorumcular daha çok onun kurulmasını önerdiği toplumsal ortak varlığın kurulmasıyla başlayan toplumu barışçıl kılma çabasının ilk aşamasını, yani herkesin herkese karşının durdurulmasını ve böylelikle üretimin ve kültürün oluşmaya başladığı ilk aşamayı göz önünde bulundurur. Hobbes bu ilk aşamada piyasaların işleyebilmesi için gerekli olan "alma ve satma özgürlüğü"nü gerçekleştirilmesini talep etmektedir (1839: 199; 2005: 156-157). Bu ise ancak yapılan sözleşmelere uyulması için gerekli olduğunu düşündüğü herkesi korku içinde tutacak egemen gücün belirlenmesiyle mümkündür. Toplumsal ortak varlığın kurulması ve egemen gücün belirlenmesiyle aynı zamanda herkes, herkesin herkese karşı aktif savaşı anlamına gelen herkesin her şeye olan özgürlük hakkından vaz geçer. Böylece savaşın fiziksel yıkıcılığı durdurulmuş olur. Fakat mülkiyet ve zenginlik uğruna yaşanan rekabet nedeniyle süren savaş devam eder. Bilindiği gibi Hobbes'a göre savaş durumu sadece sıcak savaşı kapsamaz. Tersine, içinde potansiyel olarak savaş tehlikesini barındıran her durum savaş durumudur. Buna her rekabet durumu da dâhildir. Bu nedenle her rekabet durumu Hobbes'a göre aslında bir savaş durumudur. O halde, Hobbes'un toplumsal ortak varlığın kurulmasıyla belirlenmesini önermiş olduğu mutlak egemen fiziksel şiddet tekeli kendinde toplamakla aslında sadece savaşın fiziksel şiddeti içeren yanını durdurmuş oluyor, bir bütün olarak savaşın kendisini değil. Zira rekabet kıran kırana devam eder.

Şimdi, burada sorulması gereken soru, Hobbes'un tüm rekabet durumunun, dolayısıyla savaş durumunun ortadan kalktığı ve insanlara korku salan bir egemen gücün olmadığı bir

durumun mümkün olup olmadığını toplum ve siyaset felsefesi çerçevesinde dikkate alıp almadığı sorusudur. Burada böyle bir perspektifin var olduğuna işaret edip, sorunun ayrıntılı ve kapsamlı tartışmasını başka bir çalışmaya bırakmak zorundayız. Hobbes, *Leviathan*'a yazdığı “Yeniden Bakış ve Sonuç” bölümünde insanın ilkesel olarak toplumsal bir varlık olabileceğini ileri sürer. Giriş bölümünde ise egemen gücün kararlarında toplumu barış ve huzur içinde yaşayan bir duruma erdirmesi için kararlarında insanlığı temel almasını salık verir. *Leviathan*'ın 17. bölümünde ise bunun bazı koşullar yerine getirilmesi durumunda ilkesel olarak mümkün olduğunu belirtir. Şöyle der Hobbes:

“Eğer büyük bir çokluğun, onların hepsini korku içinde tutacak ortak bir güç olmadan da, adalet ve diğer doğa yasalarına uymayı kabul edeceğini varsayabilirsek, tüm insanlığında aynı şeyi yapabileceğini varsayabiliriz. Bu durumda ne sivil bir hükümet veya toplumsal ortak varlık (*common-wealth*) olurdu ne de gereksinim duyulurdu; boyun eğdirme olmaksızın barış olurdu çünkü (1839: 155; 2005: 128).”

Yazının girişinde Macpherson'un, Hobbes'un eserlerini kaleme aldığı zamandan beri geçen 3 yüz yıllık zamanın onu bizden uzaklaştırmak yerine bize daha çok yakınlaştırdığına dair tespitine işaret etmiştim. Bu belki de bugün her zamankinden çok çok daha fazla gerçeklik olmaya aday “boyun eğdirme olmaksızın barış” durumunun mümkün olabileceğine dair cesur düşüncedir.

Kaynakça

1. Bronowski, J. ve Mazlish, B. 2011. Leonardo'dan Hegel'e Batı Düşünce Tarihi, Say Yayınları, 279-308.
2. Fetscher, I. 1984. “Einleitung” (“Giriş”), *Leviathan* içinde, Suhrkamp Verlag, IX-LXVI.
3. Hobbes, T. 1839. *Leviathan*, yay. William Molesworth, The English Works of Thomas Hobbes, volume 3 içinde, Londra.
4. Hobbes, T. 1983. *De Cive* (Yurttaş Üzerine); Warrender, H. (der) The Clarendon Edition of the Philosophical Works of Thomas Hobbes, volume 3 içinde, Oxford University Press.
5. Hobbes, T. 1999. *Human Nature and De Corpore Politico*, yay. J. C. A. Gaskin, Oxford University Press.
6. Hobbes, T. 2005. *Leviathan*, çev. Semih Lim, Yapı Kredi Yayınları.
7. Hobbes, T. 2007. *Elementa Philosophica: De Cive* (Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri), çev. Deniz Zarakoğlu, Belge Yayınları.
8. Macpherson, C. B. 1968. “Introduction” (“Giriş”), *Leviathan* içinde, Penguin Classics, 9-63.
9. Martinich, A. P. 2013. *Thomas Hobbes*, çev. Akın Terzi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 249-291.